

Арқалы, әруақты Ғафу ақын

Ғафу Қайырбектің туғанына 95 жыл

Шашасына шаң жұқпаған дүлдүл ақын Ғафу ағамыз Жанкелдин ауданында 1928 жылы дүниеге келген. 1952 жылы Қазақ педагогикалық институтын бітірген. “Жазушы” баспасында редактор, бөлім меңгерушісі, “Қазақ әдебиеті” газетінде редактордың орынбасары. 1952-68 жылдары Қазақ поэзиясын басқарды. 1973 жылдан “Жұлдыз” журналының бас редакторы болып қызмет атқарған.

“Құрдас”, “Балықшы Иван”, “Дала қоңырауы”, “Арал әуендері”, “Таулар сөйлейді”, “Қарқаралы басында”, “Жер астындағы жұлдыздар”, “Алтын бесік”, “Сары арқа”, “Қанатты жұлдыздар”, “Ыбырай”, “Аманкелді батыр” т.б. көптеген еңбектердің авторы.

Ғафу Қайырбеков 1980 жылы мемлекеттік сыйлықтың иегері атағын алды. Арқалы ақынға 1992 жылы халық ақыны атағы берілді. Қатарында озық, теңдессіз, жүйрік ақын туған елді, достарын, өзі өскен ортаны, табиғатты, махаббат пен сұлулықты, нәзіктік пен пәктікті, Отан ананы, туған жер Торғайын жырлаумен өтті. Халықтар достығын насихаттады. Сан тарау тақырыпқа қалам тартқан ақынның туған жерге деген махаббаты ақынның басты тақырыбы.

Бар ма екен деп ойланам,
Дүбірде бар екі ши,
Маңайында жыра көп.
Біздің әулет-екі-үш үй,
Жайлар еді жылда кеп.

жеңіл, оқуға оңай, ұйқасы ұтымды, сөзі алғыр, нық болып келеді. Ақын жазған шумақтарға артық кем сөз қосу мүмкін емес. Өрелі ақынның жібек арқандай өріліп келетін сөз ұйқастары, шұбалаңқы емес қысқа да нұсқа сөз саптауы, қандай тақырыпты жырласа да сол тақырыпты биік шыңына жеткізе жырлауы ақын ағаның өлең әлеміндегі ойлылығы, алғырлығы, тіпті тектілігі десек артық емес.

Ғафу ақын қызметпен қоса үнемі ой үстінде, жол үстінде жүретін ақын. Жүрген сайын жаңа тақырыпқа кездеседі, ойлаған сайын жаңа туынды өмірге келеді. Бар өмірін Отанына, халқына, туған жеріне арнаған ақын.

Туған жер-алтын бесік, асыл анам,
Ауаңмен, ақ сүтінмен асыраған.

Мен дағы ұлың едім өзің тектес,

тынысты, шешендік дәстүрді мейлінше жетік меңгерген, шалдықпай ұзаққа шабатын, алымды, арқалы, әруақты, төрт аяғы тең жорға ақын. Ғафу Қайырбеков турмысынан ақын болып жаралған, ақындық ана сүтімен келген, халықтың өлең өнерінің тұнығына сусындаған, өнерін үнемі ұштап жетілдіріп, дамытып, айшықтап отыратын арқалы ақын.

Табиғатынан сері, әнші, термеші, көркем сөзді көсілтіп айтатын, тайпалған жорға, да-

мет боп,

Біздің хандар қалайша жаман болған? деп Кеңес кезіндегі әділетсіздікті бетке айтқан.

Теңеулері де ғажап:
Ақтоғайда қара шал,
Жүзге таяп сау отыр.
Бір түбірде одан сәл,
Тосып ажал жау отыр.

Оған қарап аларып,
Көзінде ойнап ақ нөсер.
“Әкең аузы”... деп алып,
Тіршілікпен сөйлесер.

Қазақ жырының аспандағы көмескіленбейтін жұлдызы Ғафу жұлдызы. Сол жұлдызды жастардан іздеді.

Бақытты қыздар,
бал қыздар,
Аяулы бақтың алмасы.

Жырымды ғана ал,
қыздар,
Өзіме қолқа салмашы.

Онсызда амал құрып тек,
Барамын серттен қайта алмай.
Сүйемін деп те айта алмай,
Сүймеймін деп те айта алмай.

Ғафу қанша қызмет атқарса да мансап кумаған, әділ адам болған.

Үйреттің мені,
Біреуге жапа шеккізбей.
Баулыдың мені,
Бақытты басқа тепкізбей.
Ақындық деген еншіні мықтап берген соң,
Келесің әлі ешкімге бастық еткізбей.

жүйрік ақын.

Танадай көзден жас парлап,
Анадай қырдан асқанда-ақ,
Найзағай сынды сабазың,
Ағатын еді-ау аспандап деп
Тайбурылдың шабысын осылай
жырлаған ақын өз өмірін сол
тұлпар шабысына теңейді.

Өмірім сондай кіл менің,
Өлеңім сондай кіл менің.
Ылғи бір шауып немесе,
Шабысты аңсап тұрамын.

Иә тұлпар ақын үнемі дауылды тартысты, даулы шабысты аңсап отырған, шабысы екпіні бір күн бәсеңдеген емес. Торғайдан ұшқан мұзбалақ ақын тұлғасы, уақыт алға озған сайын биіктеп асқақтай берері анық.

Арқалық жайлы:

Не ғажап, саған келсем көз ілмеймін,
Жақсылық тосатындай ақ таңыңнан.

Арқалық-туған өлкем астанасы,
Сенімен жалықпаспын мақтанудан.

Достарының арнауы:
Жан едің жай мақтауға сыймайтұғын,
Жауың да ғайбаттауға қыймайтұғын.

Қазақтың даласы еді құштарлығың,
Қазағың - жырың еді сыйлайтұғын.

десе келесі ақын:
Басың орнап алтын бақ,
Деміңмен қазан қайнатып.
Сөзіңнен оттар жарқылдап,
Тұрушы ең залды жайнатып.

Кім жетер көкте ұшқан соң,
Ағушы ең аға бөгелмей.
Жай сөзіңді де тұстасың,
Қабылдаушы еді өлеңдей.

Жалғыз қазық мына жұрт,
Мен дүниеге туған жер.
Жалғыз тұтам шуда жіп,
Кіндігімді буған жер.

Туған жермен байлаған,
Кетпестей ғып кіндіктен.
Бар ма екен деп ойланам,
Мықты нәрсе сол жіптен.

Елге, жерге деген ақын махаббатын бұдан артық жырлау мүмкін емес. Ақынның қай өлеңін оқысаң да ұтқыр ұйқас, алымды теңеу, ұшқыр ой, жымдасқан жатық сөз тізбегі, қонымды, үйлесімді сөз жалғасы жердің, елдің, табиғаттың барша жаратылыстың, мәңгі махаббат пен сұлулықты айшықтап аша түсетін жүйелі, ойлы, ырғақты, мағыналы сөздері оқыған сайын көкірек көзіңді ашып, ынтықтырып, еріксіз тылсым образға кіргізіп, ұйқылы ояу адамды арбаған әдемі түстей дауылдатып, екпіндетіп келетін өлең іргі-мақтарын оқығың келе берсін.

Әр өлеңін оқыған сайын толтанды оған ақбоз аттай ақиық, арғымақ ақынның шашасына шаң жуытпай, топтан озып, ілгерілеп бара жатқанын сезесің. Өзімен қатар отырып ол айтып, сен тыңдап отырғандай әсер аласың. Қандай тақырыпты жырласа да артық кем сөз қоспай өрелі сөз, ұтымды оймен өлеңнің қара сөздерін жымдасқан арқандай етіп есіп отырады. Тыңдаған сайын ақынға тәуелді болып, жанына жақындап, мүдіріссіз кесіле сөйлейтін шешендігіне куә боласың.

Иә, Ғафу ағамыз тумысынан төрт аяғы тең жорға ұлы ақын. Жас кезінде топқа түсіп, ән айтып, той бастап, талай тартысты ақындар айтысына түскен. Ата қанымен, ана сүтімен келген киелі ақындық өнер жылдар өтіп ақын есейген сайын өлеңі де күрделене ұштала, айшықтала түседі. Өлең жолдары тілге

Алысқа несібіс шашыраған,
– деп туған жерімен, елімен үнемі бір екенін сездіреді.

Ақын “Түркістан дәптері”, “Арал дәптері”, “Жайықты жарып өткенде”, “Қарағанды жырларынан”, “Ақ қайыңдар елінде”, “Абай ауылынан”, “Алтай аясынан”, “Жетісуды жағалай” деген өзі болған, аралаған жерлері туралы жазған жырларында өзі туған Торғайдай сол жерлерге деген ыстық махаббат, жаңа бір шабыт, тың толғанысты көреміз. Ақын қай өлке туралы жырласа да алаламай, туған жеріндегі ыстық ықылас, шынайы махаббатпен жырлайды.

Ғафу ақын көп өлеңдерін созылықты ұзақ жазбайды. Бас-аяғы үш-төрт шумақта айтар ойын нақты жеткізе біледі, нәзік лиризмнің шынайылығы, тебіреністерінің терең мағыналылығы оқушыны қайран қалдырады. Қай өлеңін оқысаң да ақынның жан дүниесіндегі бір қалыптылықты, бір қарқынмен көсілген шабысынан танбайтын көреміз. Өлеңдерін оқыған сайын ақын қанаттанып, қуаттанып, шабыттанып отырғанын көреміз. Әр өлкеге барған сайын бір өлеңінен бір өлеңі асып түсіп отырады.

Ардағым Алтай – даламның асқақ төрі екен,

Таудың да тарлан талаптысы сері екен.

Тау емес мынау, кілең бір алтын баспалдақ,

Алланың өзі аспаннан түсер жері екен.

Бір шумақ өлеңде қаншама құдіретті теңеу жатыр. Ғафу ағамыз достықты, халықтар бірлігін жырлаған ақын. “Москва дәптерінен”, “Ленинград жолдарынан”, “Өзбек дәптері”, “Түркімен елінде” т.б. өлеңдері халықтар достығына арналған. Ғафу лирик ақын, кең тынысты эпик ақын. Адам жан дүниесінің небір құпияларын сезім көзімен көре алатын, кең

ламыздың кендігіндей дарқандығы мен жайсаң мінезі, адал да ақкөңілділігі ақынды барша қазақ жақсыларымен жақындастырды. Ғафуды сыйламайтын, құрметтемейтін зиялы қауым жоқ. Себебі, Ғафу өнерге қиналып бейнетпен келген жоқ. Қайта өнерге үнемі өсу, өрлеу жолымен келді. Ғафу аудармашы, публицист, журналист, прозашы, әдебиетші, сыншы, табиғатында өр, ер, тәкәппар, кішіпейіл, ақпейіл адал адам. Ғафу есімі өлең мен жырдың, ой мен сөз қадірін білер қазақтың құрметтісі. Ғафуды іздесең жырдан табасың.

Жыр – ақынның мінезі..

Жыр – ақынның болмысы.

Жыр – ақынның жастығы, махаббаты,

Жыр – ақынның отбасы мен Отаны.

Жырлары: Заулауында киіктің,

Кендігі бар даламның.

Жез тұяқты жүйріктің,

Жел сипаған табаның.

деп келетін шумақтар ақынның ерекше екпіні мен шабысын көрсетке керек.

Ана туралы жырлары қазақ гимніне арналды. Туған жерге деген ақын махаббаты бір сәтке суыған емес.

Ақ көбігін суыңның,

Деп жұтушы ем: “шекерсің”.

Өсе келе ұғындым,

Жыр өзені екенсің.

деп төрт шумақ өлеңге қаншама теңеу қосқан ойлы ақын, ойшыл ақын.

Төбесіне көтерген,

Өз ақынын өз ұлын.

Бақыт деген ең үлкен,

Халқым екен өзімнің деп ақынның бақыты, халқының махаббаты екенін дөп басып жырлаған ұлы ақын.

Әлі күнге бір сұрақ – мен аңғарман,

Сұрап келем ақылды адамдардан.

Өзге жұрттың хандары кере-

Иә ұлы Ғафу бастық болса, ұлы ақын болмаған болар еді.

Торғайдың жоғын жоқтаған әділ, батыр адам. Торғай облыс болсын. Торғай тақымыңа толмайма деп арыстанша ақырған осы Ғафу болатын.

Жалынамын, о, тағдыр,

Осымызды көп көрме.

Не жетсін, шіркін, әсте бір,

Ренжісе алмай өткенге.

Өнер пырағы, төкпе ақын,

қауылдаушы еді өлеңдей.

Еліңді кеттің риза ғып,

Басталды өлең-өмірің.

Жұлдызың көкте тұр жанып,
Өлді деп айтар сені кім?

Иә, ұлы ақын өлген жоқ. Артында мол мұрасы, өнерін, өзін сүйген елі, халқы қалды.

Шөптібай БАЙДІЛДИН,
өлкетанушы